

L'ESTATUS DE BARCELONA DESPRÉS DE LA PAU DELS PIRINEUS, PRESID O CIUTADELLA?

Antoni Simon i Tarrés

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: Aquest article analitza les deliberacions que van mantenir les juntes d'Estat i de Guerra sobre l'estatus militar de Barcelona i Catalunya, això una vegada França i Espanya signaren la Pau dels Pirineus l'any 1659. Els debats dels ministres reials aborden temes de gran transcendència política i militar, com serien la conveniència, o no, de construir una ciutadella a Barcelona o, també, la necessitat d'assegurar militarment el Principat abans d'iniciar la conquesta de Portugal. Però, sobretot, aquestes deliberacions permeten copsar i mesurar el grau de desconfiança política que existia en els cercles cortesans envers els catalans; això, vint anys després que hagués esclatat la revolució de 1640 i la guerra de Secessió a ella encaadenada.

Paraules clau: Barcelona, Catalunya, Tractat dels Pirineus, estatus militar, desconfiança política.

Abstract: This paper analyses the deliberations held by the state and war *juntas* of the Hispanic Monarchy about the military status of Barcelona and Catalonia once France and Spain had signed the Pyrenees Peace in 1659. The royal ministers' debates deal with very relevant issues such as the convenience or inconvenience of building a citadel in Barcelona or the necessity of guaranteeing the Principality militarily before the conquest of Portugal. However, these deliberations specially allow to realise and measure the degree of political distrust that existed in Madrid's court towards the Catalans; this, twenty years after the 1640 revolution and the Secession war binded to it had broken.

Key words: Barcelona, Catalonia, Pyrenees Treaty, military status, political distrust.

AMB la Pau dels Pirineus de 1659 finia un llarg cicle bèl·lic que, iniciat el 1635, havia convertit les terres del Principat i Comtats en un dels escenaris principals de la pugna per l'hegemonia d'Europa que mantenien les potències francesa i espanyola. Les repercussions d'aquest "factor militar" en l'articulació que, dins la monarquia hispànica dels Àustries, hi feia la formació històrica catalana, seran múltiples i de gran calat. Aquest "factor militar" va esbardellar els delicats equilibris del teòric model confederal heretat dels Reis Catòlics; va propiciar un xoc frontal entre les concepcions del poder constitucionalistes i absolutistes arrelades respectivament a Barcelona i a la cort de Madrid; va implicar el moviment revolucionari català de 1640 en el joc de la política internacional europea; va

aprofundir les contraidentitats entre catalans i castellans a partir de les violències d'una guerra llarga i sagnant; va desencadenar, també, després de 1652, una repressió força més severa del que tradicionalment s'ha afirmat; i finalment, va obrir a la cort de Madrid un sentiment de desconfiança envers els catalans que mai no fou superat, això a pesar de la important col·laboració econòmica i militar d'aquests en les campanyes posteriors contra els francesos.

Però, a partir del 7 de novembre de 1659, quan Luis de Haro i Mazzarino van signar el Tractat dels Pirineus a l'illa dels Faisans, no era possible reconduir les dinàmiques de tibantor i desconfiança? La historiografia catalana més recent ha remarcat que, lluny d'un escenari "neoforalista", després de 1659 continuà una etapa de malfiança i de tensions entre Catalunya i la cort de Madrid.¹ Per part catalana els motius de greuge i distanciament eren importants: l'acceptació, per part de Felip IV, de la segregació dels comtats de Rosselló i Cerdanya; la continuació del problema dels allotjaments de les tropes; l'ofensiva jurisdiccional dels lloctinents generals a partir de les seves actuacions com a capitans generals; la negativa de la Corona de retornar el control de les insaculacions de les institucions catalanes. Per part del govern central de la monarquia, no s'havia dissipat el ressentiment derivat de pensar que la rebel·lia dels catalans havia estat el desencadenant d'una sèrie de desastres i derrotes, les quals havien situat la monarquia en un estat de postració i fins i tot en el perill de llur desaparició. L'ombra de la Guerra dels Segadors esdevé allargada i omnipresent, i condiciona decisivament l'actuació dels homes del govern de Madrid, no només en els assumptes referits a Catalunya, sinó en d'altres de la política internacional.

L'objectiu d'aquest article és copsar i mesurar el grau d'aquesta desconfiança política, i veure com va afectar les relacions institucionals en l'inici de l'etapa que es va obrir el 1659. Això, a partir de la documentació generada per les deliberacions que, les juntes d'Estat i Guerra, van mantenir sobre l'estatus militar de Catalunya una vegada es signà la Pau dels Pirineus.

¹ Bàsicament: Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, 1983, especialment pp. 145-164; Eva Scrra, "El pas de rosca en el camí de l'austriacisme" a DD.AA., *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, 2001, pp. 71-104; Josep M. Torras i Ribé, "L'aparença de normalitat després de la derrota: la Generalitat de Catalunya entre 1656 i 1674" a *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, volum VII*, Barcelona, 2002, pp. IX-XXXIX; i Antoni Simon, *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona, 2005, especialment pp. 269-398.

LA NOTÍCIA DE LA PAU DELS PIRINEUS, "LA TERRA NO HA FETAS NINGUNA DEMOSTRASIÓ DE ALEGRIAS"

Com és sabut, a mitjans de la dècada dels anys cinquanta, la gran pugna per l'hegemonia d'Europa entre la monarquia hispànica dels Austria i la francesa dels Borbó es va decantar finalment a favor de Lluís XIV i Mazzarino. L'aliança gal·la amb l'Anglaterra revolucionària de Cromwell va propiciar la definitiva derrota espanyola. En el 1658 la potència hispana va rebre el cop de gràcia militar en la batalla de les Dunes, on un exèrcit franco-britànic va derrotar contundentment les tropes de Joan Josep d'Àustria.

Les converses per la pau iniciades al final del mateix 1658, es van reprendre en l'estiu de 1659 a París i van acabar posteriorment a l'illa dels Faisans, a la desembocadura del riu Bidasoa el 7 de novembre d'aquell mateix any. En les clàusules territorials del Tractat dels Pirineus s'estipulava que França tornaria a la monarquia hispànica les places que ocupava al sud dels Pirineus, però els negociadors castellans van cedir a la potència gal·la el domini del Rosselló, el Conflent i una part de la Cerdanya, i l'article 42 va establir "que els Monts Pirineus, que havien dividit antigament les Gàl·lies de les Espanyes, farien també des d'aleshores la divisió dels dos mateixos reialmes". Successives conferències diplomàtiques mantingudes a Ccret (del 22 de març al 13 d'abril de 1660), Figueres (final d'abril) i Llívia (juliol) van configurar definitivament els límits de la nova frontera. Es produïa així la segregació de Catalunya, que no va ser reconeguda per les institucions catalanes i que tampoc no va suposar el final del malson de la guerra i dels allotjaments de les tropes per a les poblacions del Principat.²

La primera notícia del tractat que havien acordat don Luis de Haro i el cardenal Mazzarino a l'illa dels Faisans, va arribar a Barcelona la tarda del dia 18 de novembre de 1659. Un militar vingut directament d'Irun, va lliurar al marquès d'Olias Mortara una carta de Luis de Haro amb l'anunci de l'ajustament de les paus entre França i Espanya. Immediatament, el virrei de Catalunya, que assistia a unes celebracions per la canonització de Sant Tomàs de Vilanova, va enviar als consellers de la capital catalana un bitllet amb la bona nova.³

² Sobre el Tractat dels Pirineus, vegeu bàsicament: Joan Reglà, "El tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza", *Hispania* 42 (1951), pp. 101-166; Antonio Domínguez Ortiz, "España ante la paz de los Pirineos", *Hispania* 77 (1959), pp. 545-573; Josep Sanabre, *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*, Barcelona, 1960; del mateix autor, *El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents*, Barcelona, 1961.

³ Cfr. *Dietari de l'Antich Consell Barceloní* (DACB), vol. XVII, Barcelona, 1922, pp. 49-50; i Miquel Parets, *De molts succeos que han succeyt dins Barsezona II*. Biblioteca Universitària de Barcelona, ms. 225, fol. 151 v.

Al dia següent, els consellers i el lloctinent del rei assistiren a un *Te-deum* celebrat a la catedral en acció de gràcies i, d'ençà el dia 25 d'aquell mes de novembre, el marquès de Mortara va organitzar tres dies de festa amb tirs d'artilleria, música i algunes alimàries. Tanmateix, el cronista Miquel Parets va fer notar al seu dietari que el poble de Barcelona va rebre la notícia de les paus amb poc entusiasme: "la gent no n'estave molt alegra, perquè veyen que encara no s'eren publicades y no sabíem de quin modo avíem [de] restar; y veyen que las contributions no sesaven, ni los soldados no se n'anaven, que era la major guerra que teníam: que si las contributions aguessen sesat, la gent aguera feta moltes cosas. Que, alesores, no n'estaven gens alegres, perquè no volien fer festes y pagar contributions, y tenir los soldados per Catalunya, que may se n'acabaven d'anar".⁴

El dia 13 de desembre, el virrei Mortara, davant la fredor amb què Barcelona havia acollit la notícia de les paus, demanà als consellers que la Ciutat fes demostració de festes i alegries "com sempre acostuma" en ocasions semblants.⁵ Tanmateix, els dirigents barcelonins no acompanyaren les intencions del virrei. D'entrada, hi havia una qüestió protocol·lària al resoldre: si es volia una manifestació oficial de la Ciutat Comtal, la comunicació de les paus havia de ser feta directament pel rei i no per una tercera persona; de manera que, seguint el testimoni de Parets, la ciutat "no.s donà gaira per entesa" de la petició del virrei.⁶ Però, en segon lloc, restava la qüestió de com el tractat internacional afectaria Catalunya i els catalans; això, en punts concrets tan importants com quina seria la sort que correrien els territoris i les places fortes ocupades pels francesos, o quin seria l'estatus militar en què restarien les terres del Principat una vegada finides les hostilitats.

Finalment, la cort de Madrid decidí comunicar oficialment la Pau dels Pirineus a la capital catalana. La carta reial, datada el 7 de febrer de 1660, fou rebuda a Barcelona la tarda del dia 19 d'aquell mateix mes, reunint-se el Consell de Cent el dia següent.⁷ Un cop llegida la missiva reial, el consistori barceloní decidí fer, "en demostració de tant grandíssima alegria", tres dies d'alimàries, celebrar diversos oficis religiosos i anar a donar l'enhonorabona al virrei Mortara. També, el consistori determinà enviar un ambaixador a la cort per felicitar al monarca per la pau aconseguida i pel futur casament de la infanta Maria Teresa amb el rei de França; el síndic designat fou el donzell Pere Montaner i Solanell, el qual partiria cap a la cort de Madrid el dia 8 de març.

⁴ *Ibid.*, fol. 151 v.

⁵ *Ibid.*, fol. 152.

⁶ *Ibid.*, fol. 152.

⁷ DACB, vol. XVII (1922), p. 64 s. La carta reial és reproduïda a l'apèndix III del mateix dietari, pp. 545-546.

La missiva reial no dissipà, però, els recels dels habitants de la capital catalana. Parets va anotar al seu dietari que, en escampar-se la notícia per la ciutat, hi hagueren mostres d'alegria entre els barcelonins, els quals, però, d'altra part estaven "molt suspesos, per no saber, bonament, Catalunya com restave".⁸ El dia 21 de febrer, una comitiva integrada per diversos oficials reials i acompanyada de "timbales y trompetas y manestrils", recorregué els carrers de Barcelona i llegí el text del tractat de pau en cinc indrets: davant la casa del tresorer reial Joan Marimon, a la davallada de la presó, a la Plaça de Sant Jaume, al Born i al carrer Ample, davant la casa on s'allotjava el virrei Mortara.⁹

Segons Miquel Parets de les capitulacions del Tractat dels Pirineus se "ne estamparen moltíssimes, per enviar-ne per tota Catalunya y per a que los particulars ne comprasen, per a saber lo modo dels pactes y del modo que restaven unes provínties y altres",¹⁰ i ell mateix copià íntegrament el text del tractat en el seu dietari. La notícia de les paus s'escampà per les viles i pagesies d'arreu el Principat; però, de la mateixa manera que havia passat a Barcelona, la notícia no fou rebuda amb gran entusiasme. Segons manifestava el pagès del Collsacabra Joan Guàrdia en el seu diari: "Són se cridades las paus als primés dias de marts de l'any 1660 y ab tot axò la terra no ha fetas ninguna demostrasió de alegrias, perquè los soldados may se'n són acabats de anar, ans bé tostemps la contribusió sempre ha corregut molt fort".¹¹

CIUTADELLA, PRESID O PRESID PORTÀTIL?

Tot just cinc setmanes després que, el 7 de novembre de 1659, el cardenal Mazzarino i don Luis de Haro signessin a l'illa dels Faisans la Pau dels Pirineus, el Consell d'Aragó, en una consulta de 14 de desembre, elevava a Felip IV la proposta d'alleujar els Principat de Catalunya dels allotjaments de tropes i de prevenir, alhora, la seva fortificació i defensa.

Rebuda la consulta pel monarca, aquest va ordenar que es demanés el parer de Francisco de Orozco i Ribera, marquès d'Olias i de Mortara, virrei de Catalunya, sobre quina era la millor manera per a procedir a la fortificació i seguretat del Principat i, també, sobre els mitjans econòmics que es poguessin procurar, des de Catalunya mateix, per pagar els costos d'aquesta iniciativa.¹²

⁸ Miquel Parets, *De molts sucesos...*, fol. 152v.

⁹ *Ibid.*, fol. 153.

¹⁰ *Ibid.*, fol. 153.

¹¹ Diari editat per Antoni Pladevall i Antoni Simon a *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, 1956, p. 112.

¹² No hem pogut veure aquesta consulta del Consell d'Aragó de 14 de desembre de 1659. La referència a ella, així com també de l'ordre de Felip IV de demanar el parer al marquès de Mortara, surten de la consulta del 30 de gener de 1660 citada en la nota que segueix.

El lloctinent del rei a les terres del Principat va contestar el requeriment de la cort a través d'una carta datada l'11 de gener del 1660, la qual fou llegida en una reunió del Consell d'Aragó del dia 30 d'aquell mateix mes.¹³ La missiva del marquès d'Olias Mortara era molt descoratjadora pel que fa a la capacitat financera de Catalunya per a pagar els costos d'aquella nova càrrega. Més de dues dècades de guerra continuada havien delmat les forces humanes i econòmiques del Principat que, a més, entre 1650 i 1654, havia patit l'escomesa de la gran epidèmia de pesta mediterrània, la qual, i pel cap baix, s'havia emportat uns 60.000 homes.¹⁴ Segons Mortara, les rendes del rei a Catalunya eren escasses i no n'hi havia cap d'aplicable "a la asistencia de los presidios que sea de consideración"; tampoc, a judici del virrei, eren millors les disponibilitats dineràries de les institucions del país: "la ciudad de Barcelona que era la que podía acudir con algunos donativos, se halla oy totalmente sin fuerzas", mentre que "la Diputación además de ser la más extenuada, tiene prohibido el poder hazer ningún género de servicio sino es en Cortes". La conclusió de Mortara era que, atesa la pobresa general de la província, "no puede creer este para ofrecer ningún género de servicio y que ni se halla con modo de procurarle". L'única escaleta que veia el lloctinent general per obtenir algun cabal eren els ingressos de les tres gràcies apostòliques (la croada, el subsidi i l'excusat), així com l'impost de la "nova ampura" que, establert per la Diputació el 1640 per a pagar la guerra contra la monarquia espanyola, ara figurava entre les rendes reials. Però, a més, la missiva del virrei reflectia un gran temor respecte a la situació interna del Principat. Francisco de Orozco i Ribera demanava que es proveís la plaça de "capa y espada" del Consell d'Aragó que estava vacant des de la mort de Josep Sorribes, puix que la tardança en la provisió feia augmentar la desconfiança dels catalans envers l'administració reial. Però, sobretot, Mortara encaria que s'alleugés les viles i pagesies del Principat de l'allotjament de tropes car, segons recollia la consulta del Consell d'Aragó, "dize el marquès virrey

¹³ Archivo General de Simancas (AGS), Estado 4151. Consulta del Consell d'Aragó de 30 de gener de 1660 (còpia). A la reunió del Consell d'Aragó hi eren presents el vicecanceller Cristòfor Crespi de Valldaura i els regents comte d'Albatera, Pere Villacampa, Jordi de Castellví, Pascual d'Aragó, marquès d'Ariza, Vicente Moscoso i Josep Pueyo. El document afegia que el comte de Robres no hi va intervenir perquè en la consulta es parlava de la plaça del consell de "capa y espada" que pretenia Miquel Salvà, que era consogre seu.

¹⁴ Sobre els efectes de la guerra i la pesta en l'economia i la demografia de mitjan segle XVII, vegeu bàsicament: Eva Serra, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII" a DD.AA., *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pp. 214-246, especialment p. 237 ss.; Pere Gifre, "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió", *Pedralbes* 13-1 (1993), pp. 561-572; M. Camps Surroca i M. Camps Clemente, *La pesta de mitjats del segle XVII a Catalunya*, Lleida, 1985; i Antoni Simon, *La població catalana a l'Edat Moderna. Deu estudis*, Bellaterra, 1986, especialment, pp. 177-191.

que cada día se halla con mayor ahogo en conservar la quietud entre soldados y paysanos; habiendo un año entero que los soldados viven a costa de los lugares que tienen tanta necesidad, de que se han seguido algunas muertes de soldados y van sucediendo cada día casos contra la gente de guerra dignos de reparar en ellos".

El tema de la fortificació de Catalunya va passar, seguint ordres reials, a la Junta d'Estat que, el 28 de febrer de 1660, analitzà les consultes del Consell d'Aragó del 23 de desembre de l'any anterior i la referida del 30 de gener. Reunits don Luis de Haro, el comte de Castriello, el duc de Medina de las Torres, el marquès de Velada i els ducs d'Alba i Terranova, abans d'encetar la sessió, el secretari Fernando Contreras va donar a conèixer una altra carta del marquès de Mortara sobre el mateix tema, tot advertint que el seu contingut requeria "todo secreto" i que els membres de la junta "tendrían presente la obligación de guardarle".¹⁵

La missiva del marquès d'Olias Mortara, datada el 29 de gener i adreçada a don Luis de Haro, era la resposta que el virrei de Catalunya donava a la pregunta reservada que, per mà del mestre de camp Francisco de la Hoz, se li havia fet sobre quins eren els indrets més adequats per fer una ciutadella a Barcelona i, també, sobre el càlcul dels costos i temps d'execució de l'obra. Francisco de Orozco havia encarregat aquest delicat assumpte al mestre de camp Marcos Alejandro del Borro, el qual havia dissenyat dues ciutadelles: una projectada a la zona de la Drassana amb un cost estimat de 130.000 ducats de plata, i una altra a la part del baluard de Llevant amb un cost aproximat de 250.000 ducats.¹⁶

La Junta d'Estat va passar a discutir "largamente" el tema. El duc d'Alba va defensar amb contundència l'erecció de la ciutadella, car segons el parer de l'aristòcrata castellà, en l'experiència dels esdeveniments "de los tiempos passados, y en el presente, la ciudad de Barcelona a sido la que siempre a dado la ley en las sublevaciones de la provincia de Cataluña, a cuya imitación se ha conmovido toda la Provincia". La desconfiança de Fernando Álvarez de Toledo, sisè duc d'Alba, envers els catalans era mani-

¹⁵ AGS, Estado 4151, Junta d'Estat de 28 de febrer de 1660.

¹⁶ Tanmateix, la idea de subjectar Barcelona i Catalunya amb una ciutadella no era pas nova. El gener de 1641, García Álvarez de Toledo i Osorio, sisè marquès de Villafraanca i duc de Fernandina havia proposat al comte duc d'Olivares que una vegada la rebel·lió dels catalans fos reprimida "a palos", es construís una ciutadella a Barcelona i es fessin quatre presidis a Lleida, Girona, Tarragona i Tortosa per dominar militarment Catalunya. Vegeu Antoni Simon, "Catalunya o Portugal? El dilema dels dos fronts i el marquès de Vilafranca" a S. Sansano i P. Valsalobre (Eds.), *Francisc Fontanella: una obra, una vida, un temps*, Girona (en premsa). També, en la consulta del Consell d'Aragó de 14 de novembre de 1652, quan es deliberà sobre les línies d'actuació monàrquica en el moment del "retorn" de Barcelona a la monarquia espanyola, l'opció de la construcció d'una ciutadella també fou contemplada. Vegeu Josep M. Torras i Ribé, "El projecte de repressió dels catalans de 1652" a Eva Serra (Ed.), *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1991, pp. 241-290.

feita, i advocava per no traure les tropes allotjades a les terres del Principat sense que abans la ciutadella fos enllestida.

El duc de Medina de las Torres estimava la qüestió "difícil i de alta consideració", però s'inclinava, com el duc d'Alba, per l'edificació de la ciutadella a Barcelona. Per Ramiro Núñez de Guzmán, duc de Medina de las Torres, aquesta era l'única solució vàlida per assegurar una província com Catalunya amb un alt perill de rebel·lia: "juzga que esto es inexcusable y que no deja arvitrio si se a de asegurar el acierto, y el justo rezelo con que siempre se estará de los movimientos y atentados de cathalanes, si quedándose con su mal afecto no tienen freno que detenga sus resoluciones y motines a que tienen natural pensión".

El parer de don Luis de Haro, del conde de Castriello, del marquès de Velada i del duc de Terranova era una mica diferent. Matisaven l'afirmació que Barcelona fos l'origen de totes les torbacions passades, encara que concedien que "si bien después de intentada [la revolta], como la más populosa, ha sido la más resistente". Estaven completament d'acord en que la construcció d'una ciutadella era la millor fórmula per mantenir el control d'aquella província indòcil: "que no ay duda hera lo que más combenia para la mayor seguridad y resguardo que se podía tener para aquella provincia y freno para los perturbadores que huviere en ella", però qüestionaven que ara fos el moment oportú per construir-la. Aquests ministres de la cort de Madrid objectaven principalment que si la ciutadella era bastida ara, quan precisament s'havia signat la pau amb França, i no ho havia estat el 1652, els barcelonins interpretarien "de que se hazia no contra el enemigo, sino contra los naturales" i d'aquesta manera se'ls posaria "en la última desconfianza y desesperación, y ocasionar a inconvenientes que nos podrían poner en empeño". Luis de Haro i els altres membres de la Junta d'Estat que seguien la seva opinió, afegien dues altres consideracions: la forta despesa que suposaria per la precària situació de la hisenda reial i la necessitat de destinar tots els recursos disponibles de la monarquia a l'empresa de la recuperació de Portugal, "que de presente parece es lo que se deve anteponer". Luis de Haro i els seus afins no desestimaven la construcció de la ciutadella, sinó que simplement la posposaven "esperando el tiempo, la ocasión y la sazón que fuere oportuna"; i com alternativa per assegurar la subjecció del Principat proposaven que una flota de quatre galeres radicada al port de Barcelona actués com a "presidio portátil que puede acudir a todas partes, y que les será a los naturales de freno para reprimir qualquier pensamiento vasto que tuvieren".

Elevada la consulta a Felip IV, aquest, abans de prendre qualsevol mena de decisió al respecte, va voler saber l'opinió del marquès de Mortara. Don Luis de Haro havia escrit l'11 de febrer al virrei de Catalunya interrogant-lo sobre dos punts concrets: el primer era la conveniència o no de fer la ciutadella a la capital catalana, el segon era si es podria convèncer a la

ciutat dels avantatges de la seva edificació "con los motivos especiosos y de su mayor seguridad con que pudiera adornarse la proposición".¹⁷ Una vegada rebuda la resposta, la Junta d'Estat es va reunir per analitzar-la i discutir-la.¹⁸ El lloctinent del rei a Catalunya no dubtava de la idoneïtat del bastiment d'una ciutadella a Barcelona "porque asegurada la Ciudad lo está todo el Principado", però veia impossible pensar que això seria acceptat de bon grat pel Consell de Cent, la Diputació, "ni ninguno de los naturales de aquella provincia". Mortara considerava que, en aquells moments, era difícil procedir a la construcció de la fortalesa i recomanava que es mantingués en secret la intenció de fer-la, "reservándola para mejor ocasión"; com alternativa proposava engruixir la guarnició de Barcelona fins a constituir un presidí de 1.000 infants i 200 cavalls "con pretexto de su misma defensa".

Tots els membres de la Junta d'Estat es planyien que les circumstàncies econòmiques i polítiques no permetessin solucionar d'una manera definitiva el problema del control de Barcelona i Catalunya, car consideraven que, fins i tot després de la magnanimitat reial mostrada en la rendició de 1652, els catalans no havien cedit en la seva pertinaç obstinació i altivesa: "que es necesario que no se esté a la cortesia destes vasallos sino que tengan al arbitrio las armas". El parer de la majoria dels membres de la junta era donar per bona la proposta del marquès de Mortara de constituir un presidí de 1.200 homes, el qual, deien, seria convenient completar amb la flota de quatre galeres. Tanmateix, tal com veuren, el debat no s'aturà ací.

BARCELONA DEMANA SER "RESTITUIDA A SU PRIMITIVO ESTADO".

L'AMBAIXADA DEL SÍNDIC PERE MONTANER I L'OPINIÓ DEL VIRREI MORTARA

Tal com hem dit, una vegada Felip IV comunicà oficialment a Barcelona el Tractat dels Pirineus, el Consell de Cent decidí enviar a la cort de Madrid el síndic Pere Montaner. L'ambaixada era feta sota el pretext de felicitar al monarca per la bona nova del futur enllaç entre la infanta Maria Teresa i Lluís XIV de França. Tanmateix, la intenció del Consell de Cent no es limitava a complimentar al rei d'Espanya, la lectura del capítol 55 del Tractat dels Pirineus, que deïa que els catalans serien "efectivamente dejados o restablecidos en la posesión y goze pacífico de todos sus bienes, honores, dignidades, privilegios, franquezas, derechos, exenciones y liber-

¹⁷ No tenim la carta de don Luis de Haro a Mortara de l'11 de febrer, però el seu contingut va ser resumit en la consulta de la Junta d'Estat de març citada a la nota que segueix.

¹⁸ AGS, Estado 4151, Junta d'Estat de març de 1660 (no especifica el dia). La junta va tractar "Sobre la forma en que ha de quedar el presidio de Barcelona, habiendo visto lo que últimamente escribe el marquès de Mortara".

tades”, impulsava els magistrats de la capital del Principat a reclamar l'estatus polític i constitucional anterior al 1640.¹⁹

El síndic Montaner²⁰ presentà al rei un memorial imprès on, després de detallar els serveis dineraris i de lleves que la Ciutat Comtal havia fet a la monarquia d'ençà l'octubre de 1652, formulava la petició que la ciutat fos “restituida en su primitivo estado, como se hallava en el año de 1640 y de honrarla con otras mercedes”, tot precisant que se sol·licitava al monarca “mandar sacar toda la gente de guerra que ay en dicha ciudad (...) y assi mismo, que sea restituida, goze y posea todas las haciendas, jurisdicciones, gracias, prerrogativas, privilegios y exempciones que les fueron concedidas por V. Magestad, y por los demás señores Reyes sus antecesores”.²¹

El Consell d'Aragó, compost pel vicecanceller Cristòfor Crespí de Valldaura i pels regents comte d'Albatera, comte de Robres, Pere Villacampa, Jordi Castellví, Vicente Moscoso i Josep Pueyo, es reuní el dia 3 de setembre d'aquell 1660 per deliberar sobre les peticions del síndic de la capital catalana.²² El Consell d'Aragó no entrà en les qüestions que tenien una dimensió militar, car les considerava reservades al monarca i a la Junta d'Estat, la qual, tal com hem vist, ja les venia tractant força abans de l'arribada de Montaner a la cort. Sobre les altres qüestions polítiques, el consell es mostrava totalment contrari al retorn de les insaculacions dels oficis de la ciutat, puix que les veia com un instrument fonamental pel control polític de la capital catalana. En canvi, era partidari de restituir a Barcelona les seves baronies, amb l'excepció de la de Flix i la Palma d'Ebre, considerades d'un gran valor estratègic tant a nivell econòmic com militar. Tot i que el comte d'Albatera i Jordi de Castellví s'oposaven a la devolució de les baronies, la majoria de membres del consell la veien oportuna perquè, se-

¹⁹ Cfr. Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central...* (1983), pp. 146 ss.

²⁰ Pere Montaner i Solanell era doctor en ambdós drets, donzell radicat a Barcelona i senyor del castell de Gaver. Era descendent d'una família de juristes ennoblits. Avi seu fou Hug Montaner doctor en drets i donzell de Cervera. El seu pare fou Hipòlit Montaner oïdor de l'Audiència i advocat fiscal patrimonial. La seva mare, Francesca Solanell era filla de Pere Solanell, donzell de Ribes de Preser, i d'Anna Llupià. Pere Montaner i Solanell s'uní a Teresa Sacosta, descendent d'una família noble de la vila de Tremp, la qual aporta al matrimoni un dot de 7.000 lliures. Durant la Guerra dels Segadors, Pere Montaner s'exilià a la cort de Madrid i pel que sembla prestà alguns importants serveis per a la causa de Felip IV, circumstància que explicaria el seu nomenament com ambaixador el 1660. Els capítols matrimonials d'Hipòlit Montaner i Francesca Solanell a Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), notari Antoni Mestre, llibre de capítols matrimonials 1605-1620; els capítols matrimonials de Pere Montaner i Teresa Sacosta a AHPB, notari Francesc Pla, llibre octau de capítols matrimonials 1647-1652. La referència de la Guerra dels Segadors a Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central...* (1983), p. 151.

²¹ *Señor Pedro Montaner i Solanell...*, s/p, 1660. Exemplar imprès consultat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Consell d'Aragó 216.

²² ACA, Consell d'Aragó 216, consulta del Consell d'Aragó de 3 de setembre de 1660.

gons deia la consulta, Barcelona “aléntará mas su ánimo para proseguir mas gustosa y reconocidamente a todo lo que fuere mayor servicio de V. Magestad”. Amb tot, el Consell d'Aragó interpretava que les peticions de Barcelona eren “materia de tanto peso” que era recomanable demanar el parer del virrei Mortara sobre elles.

A començament del mes d'octubre de 1660, Luis de Haro escriví al lloctinent del rei al Principat demanant-li el seu judici sobre les demandes formulades pel síndic Pere Montaner. En una llarga missiva datada a Barcelona el 15 d'octubre, Mortara respongué sobre totes les qüestions polítiques i militars que afectaven a Catalunya després de la signatura de la Pau dels Pirineus.²³ D'entrada, Francisco de Orozco i Ribera reprenia el tema de la ciutadella i es reafirmava en la idea de què només amb la seva construcció s'asseguraria per a la Corona el control de Barcelona i Catalunya: “Bien presentes tiene V.E. las muchas razones que hay para que en Barcelona haga una ciudadela muy real y que sugete a la Ciudad y pueda defenderse de los enemigos internos y externos, y nadie puede negar que ni la Ciudad ni todo el Principado no está fixamente y firme en la real obediencia de su Magestad mientras estas fortificaciones no se hicieren”. Però, assumint que l'edificació de la ciutadella no era possible en aquell moment, Mortara proposava fer, en substitució seva, un quarter fortificat a la Drassana a partir d'una planta dissenyada per Marcos Alejandro del Borro, la qual, a partir d'una figura geomètrica irregular, aprofitava el ja existent baluard del Rei, la torre de les Puses i una part de la muralla de la Ciutat. Aquest era un projecte provisional, que si bé no suposaria “el total freno para sugetar de todo punto la ciudad, pero mientras durare la guerra de Portugal se podrían ir manteniendo las cosas en la mejor forma que se pudiere”. Segons Mortara, només quan aquesta obra fos enllestida, el rei podria accedir a la petició de Barcelona de recuperar el control de les portes, baluards i muralla.

Tanmateix, el virrei Mortara anava més lluny i prevenia que aquesta fortificació feta a la Drassana, encara que no fos una ciutadella, “la bautizaran por Ciudadela”. La presumible oposició que suscitaria implicava que només seria possible fer-la amb la presència d'un important contingent de gent de guerra, el qual asseguraria el compliment de les ordres reials per al seu bastiment i reprimiria possibles resistències. Segons el lloctinent del rei, en aquells moments, el perill de rebel·lia a Barcelona i Catalunya era fins i tot més gran que en el 1640: “porque los ánimos destos naturales estan hoy peores que el año de 40, hablandose muy descaradamente por todo el Principado y en esta Ciudad diciendo que nada que sea contra sus constituciones han de executar ni obedecer”. Encara que Mortara exagerés el perill de revolta a Catalunya (de fet mantenia una relació tibant amb un sector

²³ AGS, Estado 4151, la carta de Mortara fou rebuda a Madrid el 20 d'octubre d'aquell 1660.

important de la classe dirigent de Barcelona i el seu relleu ja estava preparat), en la seva carta donava prou informació concreta com per abonar la imatge de Catalunya com una província rebel.

Segons Francisco de Orozco, els rumors sobre la construcció d'una ciutadella ja s'havien escampat per Barcelona. Mitjançant pasquins penjats a les parets dels carrers s'acusava al jutge Miquel Ramona i altres "indios" (segons Mortara, així eren motejats els ben afectes al rei en la capital catalana) d'haver-ho proposat: "y se han adelantado a mas, que ha sido en hechar voz por toda esta ciudad que el pobre don Miquel Ramona ha sido traydor a la Patria, por haver propuesto a su Magestad y a V.E. que se haga en esta ciudad una buena ciudadela. Y esto mismo han esparcido por todo el Principado, y aun amanecido en las esquinas desta ciudad algunos papeones diciendo en ellos que los indios, que por este nombre llaman a los bien afectos, han de perder esta ciudad y el traydor de don Miguel Ramon por la proposición que ha hecho de la ciudadela, y que es menester hechar noramala a estos comedores de pan". A més, el marquès d'Olias Mortara advertia que el malestar no només era del poble, sinó que, igualment en part de la noblesa, hi havia "muy malos humores".

Aquesta ombrívola panoràmica sobre la situació interna del Principat portava a que, el virrei de Catalunya, recomanés augmentar les xifres que havia donat anteriorment sobre la guarnició necessària per mantenir el control militar de Barcelona, que ara xifrava en 2.000 infants i 200 cavalls; i també a recomanar encaridament a la cort de Madrid que, sense tenir la ciutadella o el quarter tancat enllestit a la Drassana, de cap manera es retornés a la capital catalana el control sobre les portes. La posició del virrei sobre aquest punt era molt contundent, assegurant que, en aquestes condicions de feblesa militar, la cessió de les portes suposava que "nos podríamos persuadir a que Cataluña no era de su Magestad". Mortara manifestava, en un to una mica dramàtic, que ell mai estaria d'acord en fer aquesta confiança als barcelonins, tot dient "que si mi poca fortuna me cegase a persuadirme a tal cosa que desearía que en aquel punto se me quitase el habla para no pronunciarlo".

Sobre les altres peticions que havia traslladat Pere Montaner al rei, Mortara s'hi mostrava contrari pràcticament en totes elles, tot judicant que els serveis que havia fet Barcelona després del seu retorn a la monarquia catòlica no eren suficientment rellevants com per pretendre que es tornés a la situació del 1640. La percepció que el virrei de Catalunya transmetia a la cort era que la fidelitat de Catalunya a la Corona penjava d'un fil, i que la seva pròpia posició a Barcelona era insegura i delicada. En una carta posterior, datada el 16 de novembre d'aquell mateix 1660, Mortara modificava la postura, expressada tan solament un mes abans d'augmentar la guarnició de Barcelona fins a 2.000 infants i 200 cavalls; el virrei-marquès interpre-

tava que, en aquells moments, la situació a la capital catalana era massa perillosa per a posar en pràctica tal mesura, sobretot considerant que l'aspiració dels consellers era de veure lliure la seva ciutat de qualsevol tropa.²⁴

"VEO DIVIDIDOS LOS DICTÁMENES". LES OPINIONS DIVERGENTS DELS
MINISTRES DEL REI

Una vegada rebudes les cartes del virrei Mortara, el dia 8 de gener de 1661, la Junta d'Estat va examinar la petició del síndic Montaner de desparar Barcelona de tropes reials i de retornar a la Ciutat el control de portes, muralles i baluards.²⁵ A la reunió, que fou llarga i amb opinions força contraposades, hi assistiren Luis de Haro, el comte de Castrillo, el duc de Sanlúcar, el marquès de Velada, don Fernando de Borja i els ducs d'Alba i Terranova.

La qüestió de fons del debat era si fer, o no, confiança en els catalans després que la Pau dels Pirineus hagués tancat el front nororiental de la Península. La prioritat de Felip IV era la recuperació de Portugal; però, en els cercles governants de Madrid, existia la temença que, una vegada abocades les forces militars a la frontera lusa —i sense que Barcelona estigués assegurada militarment—, una reedició de la revolta de 1640 obrís un nou front bèl·lic. És a dir, que la monarquia espanyola patís el mateix problema dels "dos fronts" de 1640, però ara amb l'exèrcit sobre Portugal.

Tal com ja hem apuntat, tots els membres de la Junta haguessin estat partidaris de fer una ciutadella i de deixar la reraguarda oriental completament segura; tanmateix, també tots eren conscients que les limitacions de l'hisenda reial i la urgència de l'empresa de Portugal, feien inviable en aquells moments la seva construcció. Es plantejava, per tant, la disjuntiva entre fer confiança als catalans i retornar el control de portes, muralles i baluards a Barcelona, o bé mantenir-hi una vigilància militar, fos amb una guarnició o fos amb una guarnició fortificada amb un quarter tancat.

En les prolíxes disquisicions que es feren sobre aquest tema, la Junta d'Estat es mostrà dividida. D'una part, el duc de Sanlúcar, el marquès de Velada, Fernando de Borja i els ducs d'Alba i de Terranova opinaven que de cap manera es podia córrer el risc de deixar Catalunya sense una subjecció militar ferma. La desconfiança que manifestaven envers els catalans era total: "llenas estan las historias de la Tierra de la infidelidad y de la ingratitude con que los catalanes trataron primero a sus Condes y después a sus Reyes", acusant-los específicament de què, amb la rebel·lió de 1640, ha-

²⁴ El contingut d'aquesta carta de Mortara resta resumit en la consulta de la Junta d'Estat citada a la nota que segueix.

²⁵ AGS, Estado 4151, Junta d'Estat de 8 de gener de 1661.

vien compromès la conservació de la monarquia hispana, puix que arran d'aquell moviment "se siguieron todas las rebeliones y sediciones della". Aquests consellers de Felip IV estaven convençuts que la seguretat de tota Catalunya depenia de Barcelona i de què, els súbdits de la capital catalana, "no están reducidos ni emendados, sino con la misma perfidia que han tenido por lo pasado", per la qual cosa veien impossible la cessió de portes, baluards i muralla al Consell de Cent; i, ja que aquell no era el moment per bastir la ciutadella, dits membres de la Junta d'Estat eren partidaris de formar un presidi tancat amb 2.000 infants i 200 cavalls, tal com inicialment el virrei Mortara havia proposat.

El duc d'Alba remarcava que si esclatava una sublevació al Principat, aquesta seria especialment perillosa si es produïa ja iniciada la campanya contra Portugal. Per tant, era de l'opinió que "en todo caso conviene asegurarnos de Cataluña antes de entrar en el empeño de Portugal".

Per la seva part, el duc de Terranova –igualment partidari de que el rei conservés el control sobre portes, muralles i baluards, així com de mantenir un presidi de soldats a la capital catalana– proposava dissimular la fortificació de la Drassana fent les obres del quarter poc a poc, "a título de remiendo". Aquest presidi de soldats mínimament fortificat donaria ànims i refugi als partidaris del rei en cas que es produís una revolta, "obrando los bien intencionados lo que devieren a su buena lei, animados y alentados de tener socorro de que ser assistida su fineza, de la qual se retiraran si se viesen solos y desamparados en manos de desleales". El sentiment de recel i sospita, l'expressava el duc de Terranova obertament quan afirmava que mai el podrien convèncer de "fiar de los catalanes el dominio de Barcelona y consiguientemente del Principado en tiempo de una guerra como la que se ha de hacer en Portugal"; el duc de Terranova estava convençut que la "fiereza de su ánimo y la ambición política de gobernarse ellos [els catalans]" els menaria a una revolta que ben segurament tindria l'ajut dels francesos, tot i que aquests haguessin signat la Pau dels Pirineus.

Don Luis de Haro i el comte de Castrillo eren d'una altra opinió. No dubtaven dels "ejemplares que se traen de la poca fee de los catalanes" en el servei de la monarquia, però interpretaven que el veritable camí per assegurar la seva fidelitat al rei no eren fortificacions de pedra sinó la dels seus "ánimos"; es a dir, l'enfortiment de la seva lleialtat dinàstica. Ara que s'havia signat la pau amb França, deien, tots els súbdits de la monarquia desitjaven gaudir-ne els seus avantatges de "alivio y libertad", i si Barcelona i Catalunya n'eren excloses, això augmentaria el recel dels catalans cap al domini del Rei Catòlic. Aquesta argumentació pot ser interpretada com un gir a la seva opinió inicial de què la ciutadella era la millor forma de domini; però, més probablement, era un recurs tàctic per desembarassar d'obstacles l'inici de l'empresa de Portugal, prioritat màxima de Luis de Haro i del mateix Felip IV.

Per tal de desmuntar la ferrenya desconfiança dels altres membres de la Junta d'Estat envers els catalans, i de trobar una solució que no comprometés excessives forces, temps i diners a Catalunya, Haro i Castrillo recordaven oportunament que la revolta de 1640 havia esclatat, precisament, al sotmetre les terres del Principat a una excessiva pressió militar en forma d'allotjaments de tropes. La seva conclusió sobre el tema era que la conquesta de Portugal era l'esdeveniment del qual "pende oi la suma de todas las cosas" i, si no es podia fer una ciutadella a Barcelona, augmentar la seva guarnició "seria comenzar una nueva guerra en Cataluña y poner en total imposibilidad la recuperación de Portugal". Haro i Castrillo també temien una repetició del problema dels "dos fronts" plantejat en el 1640 i, per tal de reforçar el seu discurs, argumentaven que si els barcelonins a més de no obtenir cap de les mereès que havien sol·licitat, veien com s'augmentava el presidi de soldats a Barcelona i es construïa un quarter tancat, això els faria pensar que la intenció del rei era d'anar "disponiendo la fortificación que tanto han aborrecido y aborrecen", és a dir, la ciutadella.

Al marge esquerre de la primera pàgina de la consulta, Felip IV va escriure de la seva pròpia mà que "veo divididos los dictámenes de la Junta", tot ordenant a continuació que, atesa la gravetat i les possibles repercussions de la matèria tractada, "será bien desmenuzarla más".

EL MARQUÈS DE CARACENA: "HACER DE LA NECESIDAD VIRTUD"

Tot i que feia gairebé un any que els consells i juntes de la monarquia discutien sobre quin hauria de ser l'estatus polític i militar de Barcelona després de signat el tractat de pau amb França, els dubtes no s'havien esvaït encara. Obeint les ordres reials, s'havia demanat el parer a destacats militars i homes de govern sobre els temes debatuts: construcció d'una ciutadella, presidi de soldats, quarter tancat, retorn a Barcelona de portes i baluards, problema dels "dos fronts" peninsulars, etc.

En una carta datada el dia 5 de desembre de 1660, el comte de Fuensaldaña responia als interrogants que se li formulaven des dels òrgans de govern central de la monarquia.²⁶ L'aristòcrata castellà s'arreglerava decididament amb el sector de membres de la Junta d'Estat que no tenien cap confiança dels catalans, i per als quals només quan Catalunya estiguera ben assegurada militarment es podia iniciar l'empresa per enderrocar al "tirà" de la Lusitània. Alonso Pérez de Vivero, comte de Fuensaldaña, seguint el criteri del virrei Mortara, opinava que Barcelona havia de restar vigilada per una guarnició militar fortificada, premissa prèvia i inexcusable per a portar a bon port l'empresa de recuperació de Portugal: "quando se juzga el

²⁶ AGS, Estado 4151, el comte de Fuensaldaña al Rei, 5 de desembre de 1660.

assegurar en la mejor forma que se puede a Barcelona, no solo preciso para mantener el Principado de Cataluña, sino parte necesaria para la conquista de Portugal, pues no pudiendo dejar de conocer catalanes que la venignidad que se usa con ellos naze más de la obligación que se les tiene del empeño en que se entra de la conquista de Portugal, procuraran por todos los medios posibles dificultarla y aún imposibilitarla porque acarada con ella no se les benga a poner que no ignoran tienen tan merecido”.

Sobre les mateixes qüestions, Luis de Carrillo y Toledo, marquès de Caracena, va escriure des de Brussel·les una llarga missiva al rei, datada el dia 1 de gener de 1661 i rebuda a Madrid el 22 del mateix mes.²⁷ El marquès de Caracena, que, durant la dècada dels cinquanta, havia conegut *in situ* la situació del Principat, era un home d'una àmplia experiència diplomàtica i militar; i, a partir dels seus coneixements, feu una anàlisi bastant profunda dels temes objecte de discussió, emmarcant-los convenientment en el context de la política internacional europea.

D'entrada, el marquès de Caracena assentia en què la solució més convenient al problema de Catalunya era fer una ciutadella. Això, en el cas de Barcelona, era especialment procedent per la seva doble condició de ser capital d'una província de dubtosa fidelitat i de ser porta fronterera amb un regne veí, França. Luis de Carrillo afirmava que la decisió de fer-la no es podia deixar a “la voluntad de los pueblos”, car parafrasejant a Maquiavel —encara que sense citar-lo—, deia que “el temor es la mas segura dominación”; el marquès matisava, però, que calia distingir entre temor i un jou feixuc de dominació, tot afirmant que si bé era necessari usar medis per infondre temor als súbdits, aquests s'havien d'emprar “con toda templanza porque no se pase del odio y a la desesperación. El saber medir esto es la maior ciencia del gobierno”.

El marquès de Caracena comparava el cas debatut de Barcelona amb els de Milà, Anvers, Nàpols i altres ciutats on, si bé els naturals tenien el control de portes i muralles, hi havia una ciutadella que els vigilava. Els castells i fortaleses ubicades en aquestes urbs només eren instrument de subjecció en el cas que els seus habitants faltessin a llur condició de vassalls fidels. Per tant, opinava que la construcció d'una ciutadella era “convenientísimo en Barcelona mas que en otra parte alguna”, això degut als seus antecedents d'avalots, motins i rebel·lies. Malgrat totes aquestes raons, el marquès deia que calia preguntar-se si era el millor moment per a construir la ciutadella, per “hallarse V. Magestad con un empeño tan grande como el de la conquista de Portugal y con la necesidad absoluta de intentarlo luego”. Caracena era de l'opinió que el context polític internacional oferia una oportunitat molt favorable per intentar la conquesta de la Lusitània rebel.

²⁷ AGS, Estado 4151, el marquès de Caracena al Rei, 1 de gener de 1661.

La monarquia espanyola acabava de signar les paus amb França, la potència de la qual “mas se pudiera temer”; Anglaterra només recentment havia restaurat la monarquia i Carles II encara no tenia “bien asentada su dominación”; el rei de Suècia, Carles XI, era de curta edat i estava “embarazado con las cosas de Polonia y Moscovia”; Venècia estava entretinguda amb la guerra contra els turcs i els altres prínceps d'Europa es trobaven “desunidos entre sí”.

El parer que Luis de Carrillo y Toledo transmetia a Felip IV era que calia aprofitar la conjuntura d'aquest escenari internacional. Si les forces de la monarquia s'entretenien a Catalunya, construint la ciutadella i assegurant amb un nombrós contingent militar la seva subjecció, aquest escenari podia canviar. Per a Caracena l'empresa de Portugal era mercedora d'una prioritat absoluta, car interpretava que “sin Portugal es casi imposible que subsista la monarquía de V. Magestad o por lo menos que vuelba a su primera grandeza”, afegint que calia “intentarla lo mas apriesa que fuere posible, con las maiores fuerzas que se pudiere y con una gran resolución”.

El consultor de Felip IV es pronunciava sobre la proposta del virrei Mortara de deixar 2.000 infants i 200 cavalls a Barcelona, i de no retornar el control de portes, muralles i baluards a la Ciutat. Caracena, tot i que deia que el judici del marquès d'Olias Mortara li mereixia respecte perquè era fet “sobre el hecho”, qüestionava que aquella guarnició, sense tenir la monarquia altres forces importants al Principat, fos suficient per subjectar Barcelona i Catalunya, especialment tenint en compte que el mateix Mortara estimava “que catalanes tienen por seguro que franceses les asistirán en cualquier movimiento que hagan”. En definitiva, Luis de Carrillo conclouia que conquistar Portugal i subjectar alhora Barcelona i Catalunya “es imposible, y assí necesario es elegir lo mas conveniente, y lo que de no hazerlo puedan resultar maiores riesgos”.

Plantejada la disjuntiva d'una manera clara, Caracena interpretava que Portugal “es enfermedad aguda”, car els portuguesos estaven “con las armas en la mano contra V. Magestad y con tal obstinación que solicitan socorro en toda Europa”; en canvi, no veia tan peremptòria la subjecció definitiva de la capital catalana a través d'una ciutadella, car “no se halla aquel Principado rebelde y en guerra”. Per tant, donat que no es podien aplicar a Catalunya “remedios gallardos” era necessari “valernos de los blandos y suaves, y haciendo, como se dice, de la necesidad virtud, hacer gran confianza de catalanes”. A més, Caracena afegia una altra consideració: si es pretenia la reincorporació de Portugal a la monarquia hispànica i els portuguesos veien “que se trata de sujetar absolutamente otras [provincies, Catalunya en aquest cas] que se ha conquistado”, això dificultaria l'empresa de recobrament, car seria utilitzat per inflamar els ànims dels portuguesos contra els castellans. Luis de Carrillo acabava la seva llarga carta al rei tot proposant una política de dissimulació per a Catalunya: entregar les portes i

baluards a Barcelona, "mostrandoles gran confianza", però no fent cap promesa de que no es faria un presidi o fortalesa en el futur "con que quedará V. Magestad en libertad de hacerlo, o no hacerlo, según lo juzgare necesario a su real servicio".

Com es pot observar, l'objectiu de la recuperació de Portugal condicio-nava, d'una manera molt important, les opinions dels governants espanyols envers Catalunya. Cal fer notar, però, que la conjuntura internacional favorable que Luis de Carrillo dibuixava a començament de 1661 per recobrar la Lusitània, es va esvaïr ràpidament. El 23 de juny de 1661 es signava a Londres un tractat d'amistat anglo-portuguès negociat per Francisco de Melo i el comte de Clarendon. Per dit acord s'estipulava el matrimoni de Carles II d'Anglaterra amb la infanta Catalina de Portugal (la qual aportava un dot de 200.000 *cruzados*), i, a més, diverses avantatges comercials permetien la penetració dels britànics a l'imperi portuguès. En contrapartida, João IV va rebre un important ajut diplomàtic i militar. Els anglesos van enviar a la Península 1.000 cavalls i 2.000 infants, i també assistiren als portuguesos amb vuit vaixells de guerra.²⁸

DISSIMULACIÓ I COMPENSACIONS DE LA SUBJECCIÓ

Les missives del marquès de Caracena i del comte de Fuensaldaña van passar a mans de la Junta d'Estat, la qual, a més, l'11 de gener de 1661 va rebre l'ordre de Felip IV d'escoltar el parer, sobre el tema de la guarnició i fortificació de Barcelona, de Luis de Poderico, "el último cavo que ha venido de Cataluña".²⁹ La Junta d'Estat es va reunir finalment el dia 25 de gener i, desfent anteriors discrepàncies (les de la junta ja comentada de 8 de gener), va elevar al monarca la proposta unitària de què don Luis de Haro explorés quina seria la reacció de Pere Montaner i del Consell de Cent sobre la voluntat del rei de tenir guarnició "en el Tarazanal, cerrandole, con solo levantarle las paredes que tiene y haciendo dentro quarteles para la comodidad de la gente".³⁰ Don Luis de Haro hauria de parlar amb el síndic "en la buena y conveniente forma que su prudencia lo sabrá executar", fent saber a Montaner que si els barcelonins acceptaven l'aquartermament tancat de la guarnició això facilitaria el retorn de les portes i les baronies de la Ciutat, amb l'excepció de la de Flix i Palma d'Ebre. Felip IV va donar per bona la iniciativa de la Junta d'Estat, però va anotar que caldria que la Jun-

²⁸ Vegeu Rafael Valladares, *La rebelión de Portugal 1640-1680. Guerra, conflicto y poderes en la monarquía hispánica*, Valladolid, 1998, pp. 172 ss.

²⁹ Aquesta informació surt de la Junta d'Estat de 21 de gener de 1661 citada en la nota que segueix.

³⁰ AGS, Estado 4151. Junta d'Estat de 21 de gener de 1661.

ta es pronunciés sobre si les qüestions polítiques ja decidides pel Consell d'Aragó (retorn de les baronies i retenció de les insaculacions), així com el relleu del marquès de Mortara com a virrei de Catalunya, havien de ser suspeses fins saber les gestions de Luis de Haro.

Sembla clar que la prioritat dels ministres de Madrid era assegurar el control polític i militar de Barcelona, i això passava per mantenir el control sobre les insaculacions i deixar la Ciutat vigilada amb un quarter tancat i segur mentre no es pogués fer una ciutadella. El retorn de les baronies i de les portes havia de ser utilitzat per a temperar possibles reaccions i protestes. La frustració de la Ciutat Comtal de no veure satisfeta la demanda de restaurar l'estatus anterior de 1640, després que en el Tractat dels Pirineus Felip IV hagués acceptat la segregació dels comtats de Rosselló i Cerdanya, podia constituir un perill considerable, sobretot si les forces de la monarquia s'abocaven a la recuperació de Portugal. Per tant, les demandes de Barcelona s'havien de resoldre d'una manera conjunta, encara que això allargués una mica més aquelles complexes deliberacions.

Tal com havia disposat la Junta d'Estat, don Luis de Haro s'entrevistà amb Pere Montaner el dia 12 de febrer.³¹ L'ambaixador de Barcelona abans d'informar al Consell de Cent sobre la proposta d'Haro, i segurament mal-fiant-se d'una negociació feta oralment, va lliurar al ministre del rei "copia del aviso que se daría a la Ciudad, para que mirasse si en todo conformava con lo que havia dicho, o si se avia de añadir, o quitar algo".³² El Consell de Cent va rebre la informació de Montaner el dia 19 d'aquell mateix mes de febrer i, tot seguit, va adreçar a Madrid la pregunta de quin tipus d'obres es projectaven per fer a la Drassana.³³ Evidentment els membres del consistori de la capital catalana temien que la Drassana es convertís en una mena de ciutadella per a dominar la Ciutat. Les cartes i memorials que, en els mesos següents, adreçaren al rei i als consells del govern de Madrid, demanaven una resposta conereta sobre la qüestió crucial de quin tipus de fortificació es faria a la Drassana. Tanmateix, com Pere Montaner explicava un temps després, "de todos estos memoriales no ha tenido la Ciudad respuesta";³⁴ i encara que des de la cort es digués que el quarter tancat era per excusar l'allotjament de les tropes en cases particulars, així com per protegir la ciutat d'enemics interiors i exteriors, res d'això mereixia credibilitat a la capital catalana.

³¹ Aquesta informació surt del memorial que Pere Montaner va redactar sobre les gestions de la seva llarga ambaixada a la cort i que fou llegit al Consell de Cent el dia 9 de gener de 1662. El memorial de Montaner a l'apèndix VI del volum XVII (1922) del DACB, pp. 562-566.

³² *Ibid.*, p. 563.

³³ *Ibid.*, p. 563.

³⁴ *Ibid.*, p. 563.

El 14 de maig d'aquell 1661 Felip IV va comunicar al marquès d'Olias Mortara la seva determinació definitiva sobre el tema: "he resuelto que la guarnición que ha de quedar en ella se reduzca a quartel cerrado y seguro en el Tarazanal reservando lo que pareciere necesario para la comunicacion y seguridad del quartel como es la puerta de socorro, la muralla contigua al Tarazanal, la fossa de los judios, el fuente de Monjuí con el baluarte del Rey que son de su distrito y también los baluartes de Levante".³⁵ El mateix Mortara rebia, el dia 2 de juliol, una comunicació del Consell d'Aragó per la qual el rei havia fet mercè a Barcelona de totes les baronies que tenia abans de 1640 amb l'excepció de les de Flix i La Palma.³⁶ En canvi, el monarca havia decidit no canviar res de les insaculacions, les quals continuaven sota el control reial. Tanmateix, el virrei de Catalunya no va fer públiques aquestes resolucions, car abans va demanar a la cort de Madrid que li detallés com restaria la situació militar a capital catalana. El Consell de Guerra se'n va desentendre de l'assumpte, tot al·legant "que esta materia no ha corrido por él".³⁷ Finalment, la Junta d'Estat reunida el dia vuit d'agost, va indicar a Mortara que no era temps per fer una precisió d'aquesta mena, la qual es deixava per quan arribés el "acto práctico en que se hayan de delinear las fortificaciones que se han de haer", cosa que, atès que el marquès era a punt de deixar la lloctinència de Catalunya, "se habrá de executar por mano del que le sucediere".³⁸

El 22 d'agost d'aquell 1661 el virrei Mortara va comunicar oficialment al consistori de Barcelona la resolució reial sobre l'aquarterament de la guarnició i el retorn del control de les portes a la Ciutat.³⁹ Un dia més tard el Consell de Cent llegí i deliberà sobre la comunicació reial, la qual lluny de provocar entusiasme suscità recel i inquietud. El Consell de Cent va resoldre enviar una ambaixada al lloctinent general sol·licitant-li que "sia de son servey explicar ha esta ciutat las obras fahedoras en las adresanes per abrigh de la gent de guerra", tot indicant-li que les notícies que sempre havia rebut la Ciutat del seu ambaixador Pere Montaner eren de què es faria "un cubert y habitació per los soldados y gent de guerra y no altra cosa".⁴⁰

Els ambaixadors designats pel Consell de Cent (Francese de Sentmenat i Josep Monràs) van visitar el virrei el dia 24 d'agost,⁴¹ i aquest va informar ràpidament a la cort de Madrid de la reacció que la determinació reial havia suscitat a Barcelona. En una carta de 27 d'agost, el marquès d'Olias Mor-

³⁵ AGS, Estado 4151, El Rei a Mortara (còpia), 14 de maig de 1661.

³⁶ Aquesta informació surt de la carta (còpia) que Mortara va enviar el 9 de juliol de 1661 al Condestable de Castilla Pedro Fernández del Campo. AGS, Estado 4151.

³⁷ AGS, Estado 4151, Consell de Guerra de 20 de juliol de 1661.

³⁸ AGS, Estado 4151, Junta d'Estat de 8 d'agost de 1661.

³⁹ La carta de Mortara (còpia) a AGS, Estado 4151.

⁴⁰ DACB, vol. XVII (1922), p. 125.

⁴¹ *Ibid.*, p. 126.

tara avisava a Felip IV que el Consell de Cent no s'havia conformat amb la decisió reial; els consellers, segons informava Mortara, havien donat ordre al síndic Montaner de suplicar al rei que "sea servido no ynovar en la fortificación de la Atarazana, sino que se esté la guarnición en la Ciudad y en las Puertas como ha estado hasta aora".⁴² El joc de dissimulació i de compensacions (el retorn de les portes) no havia enganyat als dirigents barcelonins, els quals veien clar que l'objectiu del quarter a la Drassana era la subjecció militar de la Ciutat. Mortara estava alarmat perquè, dins del Consell de Cent, s'havia articulat un grup contestatari encapçalat per Felicià Sayol i, en una missiva adreçada al Consell d'Aragó, va transmetre el temor a "los malos efectos que se iran experimentando sino se ataja el daño que puede causar Feliciano Sayol y otros del Consejo de Ciento que lo contradizen y alborotan todo".

El 27 de setembre es va reunir la Junta d'Estat per deliberar sobre les informacions que Mortara havia transmès al rei i al Consell d'Aragó.⁴³ Els membres de la junta van opinar, seguint el parer que el Consell d'Aragó havia expressat el dia 9 d'aquell mateix mes, que en el tema de la fortificació de Barcelona "conviene no dar lugar en ella a nuevas réplicas, ni alterar la resolución de V. Magestad". També recomanaven que es fes tornar a Pere Montaner a Barcelona dient-li que "no ay ya mas que haer en ello", però mirant d'encaminar la decisió de la marxa "con maña, sin que parezca se le aprieta en ello". Aquesta política de contenció formal igualment calia aplicar-la amb els indòcils membres del Consell de Cent que havia denunciat Mortara, l'esearment s'havia de reservar "para ocasión mas oportuna con diferente pretesto".

Ben segurament amb el propòsit de temperar els ànims revoltats de la capital catalana, Felip IV va fer arribar ben aviat la concessió de les baronies de la ciutat amb l'excepció de les de Flix i Palma d'Ebre. El dia 10 d'octubre es llegiren al Consell de Cent una carta reial i una altra de Pere Montaner anunciant el privilegi reial.⁴⁴ Paga la pena fer notar que el síndic de Barcelona comunicava als consellers que Flix i Palma d'Ebre no havien estat retornades perquè el rei havia reclamat 15.000 rals de plata;⁴⁵ és a dir, la cort de Madrid havia emmascarat els veritables motius de la retenció d'aquestes baronies —tal com hem vist de tipus estratègicomilitar— per uns altres de tipus econòmic.

La cessió de les baronies és possible que accontentés alguns membres de la classe dirigent catalana, però no a tots. El Braç militar, amb el seu pro-

⁴² AGS, Estado 4151, Mortara al Rei 27 d'agost de 1661.

⁴³ AGS, Estado 4151, Junta d'Estat de 27 de setembre de 1661.

⁴⁴ DACB, vol. XVII (1922), p. 131.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 131. El Consell de Cent, sense saber les raons de fons per les quals Felip IV retenia Flix i Palma d'Ebre, volia reunir els diners per rescatar les baronies de les Terres de l'Ebre.

tector Felicià Sayol al capdavant, va acordar demanar al rei que no es fes cap quarter tancat a la Drassana i que la guarnició militar de Barcelona restés a les portes i baluards tal com estava; resolució que fou comunicada al Consell de Cent a través dels cavallers Ramon Espuny i Carles Soler.⁴⁶

El malestar continuà l'any següent. El mes de gener de 1662 Felip IV va demanar a Barcelona la cessió dels crèdits que la Ciutat havia atorgat al rei de França durant els anys de la guerra de Separació, unes 725.196 lliures.⁴⁷ El 24 de gener de 1662 el Consell de Cent va acordar traspassar al Rei Catòlic aquests drets;⁴⁸ tanmateix, alguns membres del Consell de Cent volien que, en compensació, Felip IV cedís a totes les demandes que Barcelona havia sol·licitat a través del síndic Pere Montaner. En una carta de 18 de febrer, el virrei Mortara avisava d'això al Consell d'Aragó, acusant que alguns membres del consistori de Barcelona "se atraviesan a quanto toca al servicio de V. Magestad", i, a més de l'assumepte dels crèdits, el virrei informava que, per ordre del Consell de Cent, eren vigilats els enginyers i militars que projectaven la fortificació de la Drassana, tot preguntant al Consell d'Aragó si havia de desinsacular aquests desafectes al rei.⁴⁹

UN PAÍS MILITARMENT OCUPAT

A mitjan de 1662 la situació del Principat no només era tensa per les demandes no satisfetes de Barcelona de tornar al seu "primitivo estado" i per la decisió reial de mantenir-hi una guarnició amb un quarter tancat. Els informes dels comandaments militars que arribaven a la cort de Madrid parlaven de contínues trifulgues entre segadors i soldats, així com d'atacs als oficials de la justícia reial. Per aquelles dates, el general d'artilleria Pedro Estevan Castellón havia informat al Consell de Guerra sobre la situació de misèria i necessitat que patien les tropes del rei que restaven a Catalunya, alertant també a la cort de Madrid sobre les creixents mostres d'hostilitat dels naturals envers dites tropes i oficials reials. Segons aquest militar, els segadors de les rodalies de la capital catalana proclamaven amb desvergonyiment que no deixarien als soldats del rei "entrar por las puertas de Barcelona" i referia un cas "de la desorden y alboroto con que quitaron un preso de la justicia gritando 'Visca la Terra'".⁵⁰

⁴⁶ ACA, Consell d'Aragó 216. Consulta de 23 d'octubre de 1661. El virrei Mortara havia fet arribar al Consell d'Aragó aquesta informació sobre Felicià Sayol i els seus "sequaces".

⁴⁷ Cf: Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central...* (1983), p. 155.

⁴⁸ DACB, vol. XVII (1922), p. 165.

⁴⁹ ACA, Consell d'Aragó 216, la carta és resumida en una consulta de 29 de març de 1662.

⁵⁰ Aquesta informació surt del dictamen fet pels marquesos de Mortara i Castel-Rodrigo citat a la nota que segueix.

Davant aquestes preocupants notícies, Felip IV va ordenar que, per tal de donar "regla fija" a les assistències que necessitaven les tropes reials aquarterades al Principat, els marquesos de Mortara i Castel-Rodrigo (aquest últim era a punt per substituir a Mortara com a lloctinent general del Principat) elaboresin un informe sobre el conjunt de les necessitats militars del Principat i sobre els seus costos.

Francisco de Orozco i Francisco de Moura i Corterreal feren amb rapidesa el dictamen, el qual restà recollit en una consulta del Consell de Guerra de 25 de juliol de 1662.⁵¹ En primer lloc, el virrei i el futur virrei de Catalunya van fer una estimació de les "plazas que se han de guarnecer y número de gente que se ha de poner en ellas", tot proposant aquesta distribució geogràfica i número de tropes:

Barcelona	2.000 soldats i 200 cavalls.
Hostalric	50 soldats amb un capità.
Roses	400 soldats amb un governador.
Cadaqués	80 soldats.
Palamós	80 soldats.
Figueres	200 soldats amb un sergent major.
Castellfollit	60 soldats amb un capità.
Camprodon	80 soldats amb un sergent major.
Puigcerdà	300 soldats amb un governador amb el grau de sergent major.
Bellver de la Cerdanya	50 soldats amb un alcaid.
Cardona	30 soldats amb un capità.
Lleida i Gardeny	100 soldats amb un capità amb el grau de sergent major.
Flix i Miravet	80 soldats amb un governador.
València i Castelló	80 soldats.
Tarragona	100 soldats amb un sergent major.

En total, per tant, els marquesos de Mortara i Castel-Rodrigo proposaven mantenir a Catalunya uns 3.690 homes d'infanteria, als quals caldria afegir 500 cavalls, contingent que inclouria els 200 cavalls assignats a la guarnició de Barcelona. Deixant de banda la capital catalana, el repartiment d'homes es concentrava en la defensa de la frontera pirenaica amb França i en la salvaguarda de la façana marítima; tanmateix, no es descuidaven les posicions estratègiques de l'interior, deixant palcsa la seva funcionalitat de control del territori. Així, de la guarnició del castell de Cardona es deia que serviria "para que las montañas que se comunican con la Sagarra estén en freno por ser donde en lo pasado se fraguaban casi todos los motines".

⁵¹ AGS, Estado 4151, "Papel que ajustaron los señores marqueses de Mortara y Castelrodrido sobre las cosas de Cataluña en junta particular que tuvieron de orden de Su Magestad" (25 de juliol de 1662).

Mortara i Castel-Rodrigo proposaven que aquests 3.690 homes d'infanteria i 500 cavalls necessaris per al control i defensa del Principat fossin integrats per un terç d'espanyols, un altre de valons i un altre d'irlandesos, a més d'un regiment d'alemanys; i suggerien al rei que les tropes veteranes que fins aquell moment encara romanien a Catalunya fossin destinades a la guerra de Portugal. Tot seguit, el dictamen dels dos militars abordava els costos del manteniment d'aquest exèrcit destinat a les terres del Principat. Les partides que Mortara i Castel-Rodrigo computaven per les pagues mensuals eren les següents:

Sous dels oficials i soldats d'infanteria	19.071 escuts
Sous dels comptadors, majordom d'artilleria i altres oficials	2.000 escuts
Sous per la tropa de cavalleria	2.250 escuts
Ordi pels cavalls	1.800 escuts
Sous dels oficials de cavalleria	1.320 escuts

Per tant, Mortara i Castel-Rodrigo calculaven que eren necessaris 21.591 escuts cada mes o, el que era el mateix, 259.992 escuts a l'any per mantenir aquest contingent militar; això sense comptar "lo que ynportarán los crecidos sueldos de reformados que allí habrán de perseverar en el ynterín que los tercios pasan a la guerra de Portugal".

Pel que fa als costos de les fortificacions indicaven que no era fàcil "ajustar la cuenta de lo que podrán ynportar", apuntant que, a partir dels informes concrets que fes arribar el nou virrei, el govern de Madrid anés enviant les partides d'incursions necessàries, sempre per avançat, de manera que mai s'hagués d'interrompre una obra iniciada. Mortara i Castel-Rodrigo no precisaven els costos, però sí les prioritats. Consideraven que les fortificacions de Puigcerdà i Figueres eren les primeres que calia abordar per tal de deixar "cerrada la frontera", per després passar a fer a Barcelona "cuartel cerrado y seguro".

L'informe acabava recomanant que el nou virrei arribés a Catalunya amb les butxaques plenes per pagar l'exèrcit i iniciar les obres de fortificació. Concretament Mortara i Castel-Rodrigo parlaven de 100.000 ducats. Això ho consideraven imprescindible per afermar l'autoritat reial al Principat, car així restaria palesa, a ulls dels catalans, la fortalesa de la Corona. No era convenient, de cap de les maneres, que el nou virrei "llegue mostrando necesidad y flaqueza, ni contemporizando con los naturales, sino que entiendan lleva los medios necesarios para obrar i disponer sin dependencia de la Provincia". La reputació, l'aparença de poder i força, no solament era emprada cap a l'exterior sinó també cap a l'interior de la monarquia.

El 31 de desembre de 1662, Felip IV va donar al marquès de Castel-Rodrigo una "instrucción reservada" per govern de la lloctinència de Catalu-

nya que li havia encarregat.⁵² El monarca recordava al militar portuguès les deliberacions per les quals s'havia decidit deixar Barcelona dominada per un quarter tancat, i donava el vist i plau a projecte de fortificació i distribució de guarnicions que Castel-Rodrigo i Mortara havien projectat uns mesos abans, tot informant-li que havia donat ordre a la Junta de Presidios d'assegurar els sous i el manteniment de les guarnicions del Principat. Així mateix, el Rei Catòlic compartia les consideracions de Mortara i Castel-Rodrigo de no mostrar feblesa davant els catalans i informava al nou virrei que havia disposat que el Pagador General li lliurés immediatament 70.000 pesos "para que los podais llevar con vós" en la seva marxa cap a Catalunya, proment-li l'enviament posterior la quantitat restant fins arribar als 100.000 ducats previstos.

El virregnat de Castel-Rodrigo fou ben curt: de l'1 de febrer de 1663 fins al 26 de gener de 1664.⁵³ Això no li estalvià uncs relacions tibants amb les institucions catalanes que, malgrat tot, acabaren contribuint a les despeses ocasionades per les fortificacions. El Consell de Cent va atorgar un "donatiu" de 50.000 lliures i d'altres ciutats catalanes feren prestacions diverses.⁵⁴ De fet, l'estat de militarització de les terres del Principat, iniciat tres dècades abans, es va perllongar durant la resta de la centúria; cosa que comportà la continuació dels allotjaments de tropes, serveis de bagatges, càrregues impositives, etc., sofertes pels catalans.

CONCLUSIÓ: UN MUR DE DESCONFIANÇA

En analitzar el debat que es desfermà al Consell d'Aragó quan l'ambaixada de Pere Montaner va sol·licitar a la Corona el retorn del control sobre les insaculacions del Consell de Cent, Fernando Sánchez Marcos va captar perfectament que "la herida abierta en 1640 no se ha restañado todavía 20 años después y en Madrid parece imperar una cierta desconfianza hacia Barcelona, cuya fidelidad a la Corona española se pone, en el fuero interno, en un cierto entredicho".⁵⁵ El detall de les llargues deliberacions i consultes que hem pogut resseguir sobre la dimensió més políticomilitar de la demanda barcelonina de retornar a l'estatus anterior a 1640, ens ha permès mesurar la profunditat d'aquesta ferida, la qual va ser tan fonda que fou ja impossible tancar-la.

La separació de Catalunya de la monarquia espanyola i la seva aliança amb França havia estat interpretada, en els cercles castellanocortesans, no

⁵² AGS, Estado 4151. "Instrucción reservada" (31 de desembre de 1662).

⁵³ Joan Reglà, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1970, pp. 150-151.

⁵⁴ *Cfr.*, Fernando Sánchez Marcos, *Cataluña y el gobierno central...* (1983), p. 155.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 152.

només com una nefanda rebel·lia contra el que era el seu legítim sobirà, sinó com una traïció envers el projecte comú que significava la pàtria o nació espanyola emergent i bastida des de Castella.⁵⁶ Tal com repetidament es deia en els cercles cortesans amb indissimulat ressentiment, Barcelona havia estat el cor i l'ànima de la rebel·lió. Només les circumstàncies de la política internacional europea havien frenat les opcions repressores més radicals que escartejava el govern de Madrid. Si en el 1652 fou la continuació de la guerra amb França el que temperà la subjecció total de Barcelona i Catalunya, en el 1660-61 ho foren els anhels de recuperar Portugal.

El "retorn" de 1652 vindrà marcat per la repressió i la desconfiança mútues. Durant la segona meitat del segle XVII, les relacions entre la cort i la classe dirigent barcelonines es poden definir com les d'una etapa de "tensions contingudes". Per part catalana, la forta i continuada presència militar hispana i el record de la negativa experiència francesa del 1641-1652 frenaven els desafiaments oberts. Per part del govern central, el perill d'una nova implicació internacional dels assumptes del Principat i la mateixa feblesa de la monarquia temperaven els projectes repressors més radicals.

Ni tan sols els molts serveis militars i diners que els catalans van prestar durant el regnat de Carles II en les guerres contra la França de Lluís XIV, van servir per refer uns vincles de confiança política que, si les "torbacions" de 1587-1593 havien fet entrar en crisi, la guerra de Secessió de 1640-1652 havia trencat completament. Com expressava, encara en el 1699, l'anònim autor de *Luz de la verdad* per boca del soldat català Joan Roca, els esdeveniments de la Guerra dels Segadors eren la causa principal de "la oposició que todos nos tienen y más los castellanos".⁵⁷

La idea d'una unitat espanyola que el comte-duc d'Olivares havia projectat en el Gran Memorial de 1624, ja no es podria fer mitjançant aquell ideal que pretenia "acabar con la sequedad y separación de corazones". Hauria de ser a partir d'una nova guerra, la Guerra de Successió, que el "moment d'Espanya" s'imposés per la força de les armes.

⁵⁶ He desenvolupat aquest tema a *Construccions polítiques...* (2005), pp. 269 ss.

⁵⁷ Cito per l'edició publicada per Joaquim Albareda a *Escrits polítics del segle XVIII*. Tom I, Barcelona, 1996, p. 46.

LA POBLACIÓN DEL REINO DE VALENCIA EN EL SIGLO XVII SEGÚN LA BULA DE LA SANTA CRUZADA

José Ojeda Nieto

Resumen: Los estudios sobre la bula de la Santa Cruzada profundizan en las explicaciones económicas, diplomáticas y socio-religiosas, raramente en las demográficas. El presente análisis persigue este objetivo: demostrar la posible utilización de la bula como fuente demográfica. Recuérdese que la contribución de la Santa Cruzada a las arcas regias era la más generosa dentro de las "Tres Gracias" (Subsidio, Excusado y Santa Cruzada). El Seiscientos carece de censos fiables, de ahí que se recurra a las fuentes indirectas. En línea con el interés que despierta el conocimiento de la población en el devenir histórico de las sociedades, el uso de otra fuente que ayude a comprender tanto la marcha como los valores anuales de la población justifica el presente artículo.

Palabras clave: bula, Santa Cruzada, población, crisis, Reino de Valencia, siglo XVII.

Abstract: The studies of "Bula of Santa Cruzada" deepen in diplomatic affairs, social and religious relationships and economic studies. They rarely research in demographic fields. The current analysis aims to demonstrate the potential use of Santa Cruzada Bull as a means of demographic source. Should be taken into consideration the Bula of Santa Cruzada was the greatest contribution to the Regal coffers of the "Tres Gracias" (Subsidio, Excusado y Santa Cruzada). The Sixteenth Century is a period lacking of censuses, for that reason it uses indirect sources. On line with the interest the knowledge of population arouses throughout history of societies, the use of another source in order to understand the flow as well as the annual values of the population justifies the current article.

Key words: bulls, Santa Crusade, population, crisis, Kingdom of Valencia, XVII century.

INTRODUCCIÓN

EL estudio de la población en el Antiguo Régimen no es un tema nuevo, y el del siglo XVII con su secuela depresiva tampoco.¹ De ahí que, pareciendo en principio falta de novedad, se imponga una explicación justificativa. Los

¹ Cfr. el estudio, ya clásico, de James Casey, *El Reino de Valencia en el siglo XVII*, Siglo XXI de España Editores, S.A., Madrid, 1983; y los más modernos de Juan Piqueras Haba et col.: "Geografía General, Vol. I", en *Geografía de las comarques valencianas*, 1995, Tomo I, concretamente, págs. 113-118, y su otro estudio, más reciente: *El espacio valenciano. Una síntesis geográfica*, Valencia, 1999. También los de Jorge Correa Ballester, *La hacienda foral*